
Теоретико-методологічні аспекти виховання культури безпеки учнів

*Марія Астахова,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри соціально-гуманітарної освіти
Харківської академії неперервної освіти*

У статті висвітлено актуальні питання виховання культури безпеки учнів, проаналізовано поняття «культура безпеки» та розкрито її структурні компоненти й особливості. Досліджено функції та фактори, що впливають на формування культури безпеки учнів; розглянуто структурні напрями системи виховання культури безпеки на рівні закладу освіти.

Ключові слова: виховання, культура безпеки, безпечне середовище, профілактика, травматизм.

Виклад основного матеріалу. Одним із пріоритетів системи освіти в Україні в умовах загроз воєнного стану є формування безпечної поведінки підростаючого покоління, навичок дій у небезпечних ситуаціях різного походження, розвитку стійкої мотивації на безпечну життєдіяльність і здоровий спосіб життя. Комплексний і системний розвиток культури безпеки дозволить значно підвищити рівень духовного, морального й патріотичного виховання, зменшити людські та матеріальні втрати.

Так, Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі, схваленої Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020, обумовлено необхідність побудови безпечного та здорового освітнього середовища у новій українській школі для забезпечення прав дітей на освіту, охорону здоров'я, створення умов для надання учням якісних освітніх та медичних послуг [6]. Також формування культури безпеки та створення безпечного середовища зафіксовані в багатьох нормативах у сфері освіти.

Ефективне ж виховання культури безпеки можливе лише при організації відповідного освітнього процесу, що забезпечує цілеспрямовану підготовку учнів до профілактики та подолання впливу шкідливих і небезпечних факторів оточуючого середовища життєдіяльності у процесі спеціально організованого творчого міжособистісного спілкування учнів із педагогом, який є носієм культури безпеки.

Співробітники Національного інституту стратегічних досліджень проблеми впровадження культури безпеки в Україні наголошують, що низький рівень культури безпеки є основною причиною загострення проблем навколишнього середовища, що ставить під загрозу екологічну рівновагу та здоров'я нації [9].

Проблема формування культури безпеки суспільства в цілому і кожного з його представників, як профілактичний напрям, розвивалася протягом усієї історичної перспективи. Досвідом доведено, що найбільш результативне вирішення цієї проблеми досягається шляхом загальної освіти особистості, від якої залежить принцип і характер її життєдіяльності й суспільства в цілому [5, с.13–16].

У наш час питання культури безпеки людини посідає особливе місце, оскільки нова постіндустріальна епоха, зумовлена не тільки науково-технічним прогресом, але й збільшенням кількості небезпек, з якими стикається людство на кожному етапі свого існування, особливо враховуючи загрози воєнного стану.

Разом із тим, на сучасному етапі для суспільства характерним є низький рівень популяризації культури безпеки, незважаючи на загально визнану цінність здоров'я людини, що є основою безпеки [8]. У зв'язку з цим актуальною потребою для безпечного існування сучасного людства є формування культури безпеки та виховання несхильної до надмірного ризику особистості, яка адаптована до адекватних дій у надзвичайних та екстремальних умовах.

Одним з таких рішень може стати ґрунтовний аналіз поняття «культура безпеки», що виступає елементом загальної культури людини і сприяє запобіганню загроз здоров'ю. Саме культура безпеки, що включає в себе всю сукупність наявних у людства досягнень у галузі запобігання та протистояння різним загрозам і небезпекам здоров'ю, може сьогодні виступати як головна мета підготовки людини до подальшої безпечної життєдіяльності.

Для науковців з України та країн Європи актуальними є питання формування культури здоров'я та безпеки школярів за умов урахування вікових та індивідуальних особливостей (Ю. Аркін, П. Блонський, О. Богданова, Ю. Бурцева, Е. Маєвська, Е. Харлок та інші), а також загальних проблем підвищення рівня здоров'я та профілактики щодо зменшення негативних впливів зовнішнього середовища на молодь (Aggio D., Bohn A., De Paula J.S., Rise P., Seabra A., Zou J.). Багато праць присвятили темі формування здоров'язберігаючого середовища і формування культури здоров'я такі дослідники, як Д. Зарідзе, М. Гончаренко, Н. Максимова, Т. Бойченко, Л. Попова, В. Шаповалова, О. Шиян та ін. [8].

Поняття «культура безпеки» вперше було сформульоване МАГАТЕ в 1986 році в процесі аналізу причин Чорнобильської аварії. Таким чином, поняття «культура безпеки» є набором правил і особливостей діяльності, організації та поведінки персоналу, який встановлює вищим пріоритетом особисту відповідальність і увагу проблемам безпеки. Безпечне мислення стає культурою, коли група, або спільнота в цілому діє так, що загроза її безпеці стає соціально недопустимим явищем. Упровадження норм безпечної поведінки допоможе уникати ситуацій, коли люди починають з підозрою ставитись один до одного [4].

Так поступово цей термін почали поширювати в усі сфери людської діяльності та застосовувати як до окремої людини, так і до суспільства в цілому. У науковій літературі *культура безпеки* визначається як «рівень розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю забезпечення безпеки життєдіяльності в системі особистісних і соціальних цінностей, безпечної поведінки в повсякденному житті і в умовах небезпечних та надзвичайних ситуацій, рівнем захищеності від загроз і небезпек в усіх сферах життєдіяльності».

Виходячи з цього, її складовими визнаються:

- *на індивідуальному рівні* – світогляд, норми поведінки, індивідуальні цінності та підготовленість людини у сфері безпеки життєдіяльності;
- *на колективному рівні* – корпоративні цінності, професійна етика та мораль, підготовленість персоналу у сфері безпеки;
- *на суспільному рівні* – традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, підготовленість усього населення у сфері безпеки життєдіяльності [9].

Отже, на наш погляд, в основу визначення поняття «культура безпеки життєдіяльності» мають бути покладені: світоглядна основа, система цінностей, створена людством, і така, що культивується суспільством протягом її історичного існування; традиції, стійкі правила поведінки членів суспільства, спрямовані на

підтримання та продовження життєдіяльності; духовні, інтелектуальні та матеріальні результати діяльності людей у сфері безпеки. На підставі цих визначених компонентів дефініцію «культура безпеки життєдіяльності» можна визначити як рівень розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю завдання забезпечення безпеки життєдіяльності в системі особистісних і соціальних цінностей, безпечної поведінки в повсякденному житті та в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій, рівнем захищеності від загроз і небезпек в усіх сферах життєдіяльності [8].

Формування основ культури безпеки в процесі освітньої діяльності учнів в умовах закладу освіти передбачає формування та розвиток умінь і навичок безпечної поведінки, формування світоглядних ідей, моральних і естетичних цінностей, досвіду вирішення проблем безпеки та безпечного спілкування.

Якщо розуміти культуру як певний рівень розвитку творчих сил і здібностей людини, то культура безпеки – це відповідний рівень розвитку творчих сил і здібностей людини до профілактики ризиків, попередження та зменшення шкоди (заподіюваної шкідливими і небезпечними факторами життєдіяльності) їй особисто та суспільству в цілому [2, с. 150].

Науковець О. Запорожець стверджує, що у словосполученні «культура безпечної життєдіяльності» закріплено три ознаки явища:

- *родова* – культура безпеки життєдіяльності виступає як частина загальної культури людини та обов'язкова складова професійної культури;
- *діяльнісна* – культура розглядається насамперед як робота людської свідомості та результат діяльності особистості;
- *видова* – культура безпеки життєдіяльності особистості має відношення до безпеки людини і суспільства.

Культура безпечної життєдіяльності, як категорія, містить низку додаткових компонентів, які необхідно враховувати як педагогічні умови її формування: мотивація поведінки і діяльності; досвід самовдосконалення особистості; готовність її до безпечної життєдіяльності [1].

Науковцями доведено, що освіта і виховання людей у суспільстві мають бути побудованими на засадах культури безпеки як ціннісного феномену, що зумовлює й забезпечує продовження життєдіяльності суспільства в цілому і кожного з його представників. Як засвідчує історичний аналіз, виховання в галузі безпеки життєдіяльності здійснювалося завжди – від моменту народження людини і до кінця її життя – батьками та близькими, оточуючими, суспільством, державою, у процесі самовиховання [8].

Саме тому як основу формування культури безпеки можна визначити процес виховання, навчання та розвитку особистості як цілеспрямовані, спеціально організовані та методично забезпечені процеси. Адже культурна спадщина не відтворюється сама по собі, а вимагає свідомого відбору, передачі та засвоєння, що виявляється можливим, оптимальним й ефективним у рамках системи освіти.

Особливого значення культура безпеки набуває сьогодні, в умовах воєнного стану в країні. Нас оточує безліч небезпек, пов'язаних із війною. Це й не розірвані боєприпаси, зруйновані будівлі, артилерійські та ракетні обстріли, можливість застосування ворогом хімічної або ядерної зброї масового ураження і т. д. Усе це вимагає більш відповідального ставлення до культури безпеки для збереження життя і здоров'я. Збільшення руйнівних, а інколи незворотних ситуацій з причин

людського фактора виникають через неправильні дії персоналу, що пояснюється низьким рівнем професіоналізму, невмінням ухвалювати оптимальні рішення у складних обставинах, в умовах дефіциту часу та невизначеності результатів [3].

У педагогіці загально визнаним є положення про визначальну роль впливу особистості педагога на дитину, зокрема з питань формування в учнів умінь і навичок особистої безпеки та культури безпеки в цілому. Оскільки основні пріоритети, мотивації, світогляд, установки на певний спосіб життя формуються в дитячі та юнацькі роки, тому саме на заклади дошкільної та загальноосвітньої освіти, які охоплюють значну кількість дітей і молоді протягом тривалого періоду, покладається завдання сформувати в молодого покоління навички дбайливого ставлення до власного здоров'я, навчити правил безпечної поведінки, яка сприяла б його збереженню та зміцненню.

Виховання культури безпеки школярів включає низку підсистем, які складаються з таких компонентів і елементів:

1) діяльність суб'єктів педагогічного процесу: педагога, запрошених на виховний захід фахівців із проблем безпеки, школярів із різним рівнем розвитку культури безпеки та ін.;

2) цілі, зміст і результати виховання культури безпеки;

3) діагностика, планування, стимулювання, організація культури безпеки (реалізуються як компоненти процесу виховання та функції управління у вихованні);

4) виховання культури безпеки на різних рівнях освіти;

5) наука, мистецтво, практика виховання культури безпеки життєдіяльності;

6) підготовка школярів до безпечної життєдіяльності у викладанні гуманітарних, природничо-математичних, практичних дисциплін, фізичної культури, основ здоров'я та ін.

Успішність виховання школярів великою мірою залежить від особистості вчителя, який повинен володіти високими моральними якостями, ґрунтовними знаннями, педагогічними технологіями, здатністю отримувати додаткові знання, необхідні для практичної діяльності з профілактики дитячого травматизму та формування культури безпеки життєдіяльності.

Першим і найважливішим чинником виховання є сім'я, другим – школа, яка сьогодні покликана, у першу чергу, стати осередком виховання, зокрема самовизначення та самореалізації кожної особистості.

Представимо напрями виховання культури безпеки учнів на рисунку 1.

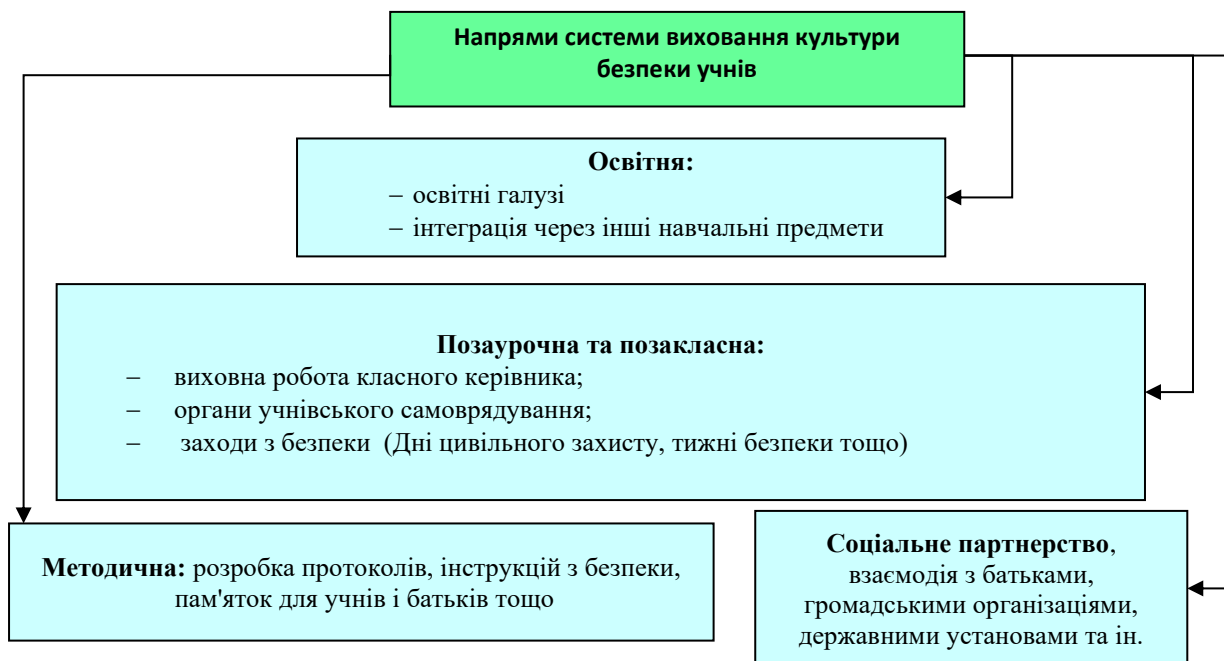

Рис. 1. Напрями системи виховання культури безпеки учнів

Важливим документом у сфері виховання культури безпеки учнів є Концепція безпеки закладів освіти, схвалена розпорядженням КМУ від 07 квітня 2023 року № 301-р, у якій зафіксовано, що *формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу можливо забезпечити шляхом:*

- організації системного навчання учасників освітнього процесу дій в умовах надзвичайних ситуацій;
- перегляду та актуалізації освітніх програм із питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги, прав, свобод і обов'язків громадянина та впровадження соціально-емоційного навчання та здійснення інтеграції знань про психічне здоров'я в освітній процес і освітню діяльність;
- запровадження в освітній процес закладів освіти програм, спрямованих на формування у здобувачів освіти правової поведінки, запобігання конфліктам і правопорушенням, здобуття навичок щодо безпечної поведінки в Інтернеті;
- запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації, рівня обізнаності та підготовки педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань, питань базових психологічних втручань, основ психологічної самопомоги і прав, свобод і обов'язків громадянина [7].

Висновки. Отже, освіта й виховання у сфері безпеки життєдіяльності мають забезпечити формування нового мислення, цілісного знання, практичного вміння, необхідного для прийняття обґрунтованих рішень на рівні людини, сім'ї, суспільства, держави. Культура безпеки виступає структурним компонентом базової культури особистості, є невід'ємною складовою професійної культури кожного майбутнього фахівця, котра не успадковується, а формується, усвідомлюється та прищеплюється в процесі освітньої діяльності.

Таким чином, проблема безпеки не може розглядатися сьогодні лише в рамках якогось одного напрямку, а вимагає комплексного вирішення, що дозволяє забезпечити всебічний захист здоров'я людини. Разом із тим запроваджувати серйозні системні комплексні підходи без створення єдиної обґрунтованої системи проведення просвітницької діяльності в галузі збереження життя та здоров'я учнів неможливо.

Список використаних джерел

1. Запорожець О. І. Безпека життєдіяльності. URL: http://pidruchniki.ws/1584072050807/bzhd/bezpeka_zhittvediyalnosti_zaporozhets_oi
2. Зоріна М. О. До проблеми визначення актуальності й особливостей формування культури безпеки життєдіяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2010. № 8. С. 149–153.
3. Кузьменко О. С. Формування культури безпеки в студентів технічного профілю. *Педагогіка безпеки*. 2016. № 1. С. 67–71.
4. Культура безпеки. Доповідь Міжнародної консультативної групи з ядерної безпеки. Серія видань із безпеки, № 75-INSAG-4. Відень: МАГАТЕ, 1991. 39 с.
5. Мошкін В. Виховання культури особистої безпеки. *Основи безпеки життєдіяльності*. 2000. № 8. С. 13–16.
6. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020>.
7. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти. Розпорядження КМУ від 07 квітня 2023 р. № 301-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301>
8. Романів Л. В., Пішак О. В., Бойчук Р. Р. Культура безпеки, як складова базової культури особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1 (43.1). URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3.1_43.1_2017.pdf
9. Скалецький Ю.М. Проблеми впровадження культури безпеки в Україні. К.: НІСД, 2012. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/kultura_bezp-1bcf6.pdf

Оптимізація сімейного виховання – актуальна проблема сьогодення

Альбіна Кіяшко, вихователь-методист, спеціаліст вищої категорії, «старший вихователь» комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 138 Харківської міської ради»

У статті розглянуто питання оптимізації сімейного виховання як необхідної умови на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти, заходи щодо оптимізації сімейного виховання, ініційовані закладом дошкільної освіти, як певна стратегія і тактики взаємодії педагогів із батьками. Акцентовано увагу на об'єднанні зусиль закладу дошкільної освіти та батьків щодо усвідомлення їх статусу й ролі у вихованні та навчанні дитини.

Ключові слова: оптимізація сімейного виховання, сім'я, заклад дошкільної освіти, просвітницька робота, організаційна структура, сприятливі умови.

Модернізація дошкільної освіти має торкнутися кожної сучасної сім'ї. Дуже важливо залучати батьків до процесу оновлення змісту, форм і методів виховання дітей дошкільного віку. Об'єднання зусиль батьків і працівників закладу